

Az emberiség jövője

Planétizáció és globalizáció

(Szabó Ferenc S.J. jegyzete)

Milyen jövő vár az emberiségre?– ez a kérdés a mai világválság idején élesebben vetődik fel, mint a múlt század derekán, a II. világháború végén, a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák pusztításai után. 1946-ban, kiindulva az Arizónában történt, villámfényű atombomba-robbantás híréből, Teilhard de Chardin jezsuita tudós és gondolkodó¹ leírta eszmélődését: „Néhány reflexió az atombomba lelki visszhangjáról”.²

Nem szólt itt a kísérletet végrehajtók erkölcsi felelősségéről, sem az atomenergia felhasználásának gazdasági és politikai problémájáról, hanem a tudományos vívmány következő szempontjait vette fontolóra:

1) Az ember hosszú kutatás eredményeképpen, felszabadította az atomenergiát, és most már világosan tudatosította hatalmát. Eddig felhasználta az anyagot, de ezután vajon hogyan él e hatalmával, hiszen idővel felrobbanthatná a földet? 2) Valójában hatalmának tudatosításánál többről van szó: e hatalom ugyanis vég nélkül fejleszthető. Felvillant a gondolat a kísérletező tudósokban: a háború végét siettetni lehet milliárdos költségekkel. Tragikus habozás után meg is valósult az elgondolás. Vajon ezután nem következnek a tudományos felfedezések nyomán más kísérletek: az anyag 'vitalizálása' (élet 'teremtése') óriás-molekulák létrehozásával, az emberi szervezet manipulálása hormonokkal, az öröklés és a nemek ellenőrzése génmanipulációval? 3) Az ember első sikerei után, hatalma tudatában arra gondolhat, hogy – külső gazdagodásán túl – biológiailag befejezi növekedését. A jövőben nemcsak tudja, hanem kötelessége is együttműködni saját genézisével, és pedig *planetáris* méretekben. De vajon érzi felelősségét az emberiség jövője iránt? 4) A modern világ nagy ellensége az *életúntság* (*ennui*), az életundor (*taedium vitae*), amely napjainkban óriásira duzzadt. /Teilhard itt a Sartre-féle ateista, az abszurdot, a lét értelmetlenségét hirdető egzisztenciaizmusra céloz, amely a háború után virágkorát élte. Sz.F./ Nos, az atombomba visszhangjaként felmerül az emberi tudatban az alapvető kérdés: *mi az evolúció értelme?* Merre tart a fejlődés, mi lesz kimenetele? Mit mond a „Föld szelleme”? 5) De mit jelent a Föld szelleme? Vajon a prometeuszi vagy fausti gögről van szó: az erejére büszke ember

¹Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) életművéről lásd tanulmányomat in *Keresztény gondolkodók a XX. században*. Agapé, Szeged-Budapest, 2004, 495-521.

² *Études*, septembre 1946= *Oeuvres*, t.5: *L'avenir de l'homme*, 179-187.

becsukódik önzése fellegvárába, szemben az ellenséges és vak világmindenséggel? Vagy ellenkezőleg: a keresztény szellemről, a szolgálat és az ajándékozás szelleméről: a mások szolgálatába állított erő, a szeretet szelleméről?

Teilhard de Chardin tanulmánya végén *választás elé állít*: most csak felveti az *evolúció értelmének*, végpontja mivoltának kérdését, az *Isten-kérdést*. Válaszát más tanulmányokban fogalmazza meg. Most röviden ismertetem a jövő körvonalait kutató prófétai meglátásait, az általa „planetizációnak” nevezett világjelenséget.³ A jezsuita paleontológus (öslénytankutató) élete vége felé egyre inkább a jövő felé fordult. Kijelentette: „*A múlt látomása feltárta előtte jövő körvonalait.*”

Már 1945-ben Pekingben részletesebben foglalkozik az evolúció utolsó szakaszával, a szocializációval, kirajzolódó új eseménnyel, a *planétizációval*.⁴ Sokszor megfogalmazta a növekvő „centro-komplexitás/tudat” törvényét, az evolúció paraméterét: az evolúció során az anyag bonyolódik az emberi agyig, és vele párhuzamosan növekszik a tudat (a létezők benseje, belső energiája) egészen gondolkodó ember öntudatáig, miközben küszöbököt lép át. De a gondolat megjelenésénél nem áll meg a fejlődés, hanem a szellem szférájában (a nooszférában) folytatódik a koncentráció, az összpontosulás, a „teremtő egyesülés”.

A nooszféra - a kommunikáció technikájának rohamos fejlődésével - megsokszorozza „idegszárait”, összeszorítja hálóját. A planetizáció külső oldalával egy időben növekszik a belső „hőmérséklet”, a gondolat intenzitása, az együtt-gondolkodás, így a közös reflexió maximumára lendül. Az „evolúció szelleme”, vagy a „Föld Szelleme” – a fentebb jekzett értelemben - *interiorizál* és *perszonalizál*. A személyesedés eredménye a nagyobb szabadság és szeretet. Nem kollektívizmusról van szó, ahol az egyedek beolvadnak a névtelen kollektívumba. A totalitárius társadalom elrémiszt bennünket - hangsúlyozza Teilhard -, mert érezzük, hogy automatikusan magával hozza személyiségünk megcsonkítását. Valójában az *igazi kommúnió (szeretetközösség) differenciál*. A kommunikáció révén *létrejöhét* tehát a kommúnió, a személyek szeretetközössége: *ha* elmélyül a párbeszéd, *ha* megvalósul a

³ „Az emberiség jövője, Teilhard de Chardin új időszerűsége”, - ezzel a témakörrel foglalkozott 2005. április 7-12 között, a nagy tudós és gondolkodó halálának 50. évfordulóján New Yorkban és Washingtonban egy nemzetközi konferencia neves szakemberek közreműködésével. Aktáit közzétették: *Teilhard 2005. Colloque International*, New York/Washington. Aubin Editeur, 2005. Figyelemre méltó Michel Camdessus nyitó előadása New Yorkban, az ENSZ székházában 2005. ápr. 7-én. Ebből az előadásból veszek át néhány meglátást a globalizáció és a planétizáció egybevetéséhez.

⁴ *Oeuvres*, 5: *L'Avenir de l'Homme*, főleg pp. 159-175.

„tudatok kölcsönössége” és az ajándékok cseréje, *ha* ledőlnek az önzés válaszfalai. Ez az eszmény!

Sajnos, ettől messze vagyunk: a pénz- és hatalomvágy, a gyűlölködés és az erőszak különféle megnyilvánulásai szaggatják a társadalmakat, az igazságtalanságok szerte a világon mérhetetlen szenvedést okoznak az ártatlanoknak, kicsiknek. A „szeretet civilizációja” nem száll le készen a mennyből, azt nekünk kell megvalósítanunk egy felsőbb erő, a kegyelem segítségével.”

A fejlődés Teilhard szerint (és hitünk szerint) természetfeletti szinten, Krisztus Testében, az Egyházban folytatódik. Teilhard Krisztus Testének növekedését nevezi „krisztogenezisnek”. „Egyetemes Krisztusa” nem más, mint a Máriától született, a kereszten meghalt és feltámadt Jézus Krisztus, aki most már megdicsőült emberségében a világmindenség Ura (Pantokrátor), akinek mindent össze kell foglalnia, és visszavinnie az Atyához, hogy „Isten legyen minden mindenben” (1Kor 15, 28).

Teilhard de Chardin nem utópista, nem naivan optimista, hanem keresztény hitből fakadó reménységgel vallja, hogy „új ég és új föld” lesz. (Jel 21, 1kk.) Gyakran hangsúlyozza: csak egy „transzcendens Ómega”, a feltámadt Krisztus Lelke „amorizálhatja” ezt a kavargó, megosztott, viszályoktól és háborúskodásoktól széttépett, szabadságra és békére sóvárgó emberiséget. Csak ha a teremtő Lélek szívünkbe árasztja az isteni szeretetet (vö. Róm 5, 5; 8, 14-15; 13, 8-10), akkor valósulhat meg az átalakulás a neki szabadon megnyíló szívekben. Az „egyetemes konvergencia” „felsőbb Tűzhelye” viszi végbe a divinizációt, az átistenítést. Az emberi erőfeszítéssel előkészített nagy ostyát, a humanizált világot Krisztus Lelke változtatja át istenivé. Teilhard-nak a „Mise a világ felett” című elmélkedésére, és az előbbi híres hasonlatára utal XVI. Benedek 2009. július 27-én, az aostai székesegyházban tartott homiliájában: „Ez Teilhard de Chardin nagy víziója: végül majd igazi egyetemes liturgiánk lesz, amikor a világmindenség átalakul élő ostyává.”

Az ázsiai sztyeppén (1923-ban) írt elmélkedés, *A Mise a világ felett* Felajánlásában írta: „Uram, fogadd el ezt a teljes Ostyát, melyet a vonzásodra ébredező Teremtés ajánl fel ezen az új hajnalon. Bizony tudom, hogy ez a kenyér – a mi fáradozásunk – önmagában csak vég nélküli szertebomlás. S jaj, ez a bor – fájdalmaink – egymagában még csak szétmaró ital. De biztosan tudom, mert érzem, hogy ennek az alaktalan tömegnek a szíve mélyébe oltottad azt az ellenállhatatlan vágyat, amely mindnyájunkat – a gonoszt, meg a hívőt is – egyaránt kiáltani késztet: 'Uram, tégy minket eggyé!'

De vajon mindez csak költészet és álmodozás? Vessünk egy pillantást a mai világválságra.

A posztmodern és a globalizáció

Michel Maffeosoli szociológus⁵ kritikusan jellemzi a mai posztmodern szellemiséget, amelyet jórészt a *web*, az *internet*, a médiumok és a képi kultúra (látványosságok) alakítanak.

A globalizáció összetett problémáját főleg kulturális szempontból vizsgálja. A globalizáció meghatározása röviden: a mai világ népeinek egyre növekvő kapcsolatrendszere és kölcsönös függése: az áruk, a tőke, az emberek és az információ áramlását állandóan gyorsítja a technológiai fejlődés.

Anélkül, hogy Maffeosoli nyomán részletezném a posztmodern kultúra és társadalom elemzését⁶, csak a globalizált a politikai hatalom néhány szempontját idézem tőle. A nyugati demokratikus társadalmak elvileg tiszteletben tartják a szabadságjogokat. De a *de iure* szabadság még nem okvetlenül tényleges, *de facto* szabadság. A féktelen szabadosság megakadályozhatja az igazi szabadságot. Az a relativizmus és szabadosság, amely elveti a jót és a rosszat megkülönböztető törvényt, és csak az érdekek és az élvezeteknek hódol, lerombolja a társadalmat, megöli a felelősséget és az igazságosságot.

A globalizáció fenyegetései és esélyei⁷

Fenyegetések és kockázatok: a)- a pénzügyi instabilitás kockázata, amely megrázta a jelenlegi világgazdaságot; a válságnak, a kölcsönös függés miatt világszerte milliók és országok lettek áldozatai. – b) a nemzetállamok képtelenek szembenézni az új problémákkal, amelyek rögtön planetáris viszonylatban jelentkeznek, túllépve az országhatárokat: pénzügyi bűnözés, környezetkárosítás, kábítószer-kereskedelem, elvándorlás, kalózkodás ...-c) a globalizáció fenyegeti egyes népek, nemzetek kulturális önazonosságát, ez az uniformizálás ellentétes a világ személyesülő egyesülésével. – d) A globalizáció különböző ritmusa, gazdasági és kulturális jótéteményeinek, előnyeinek egyenlőtlen elosztása a gazdag és a szegény népek között (a világkereskedelem, beruházások és fejlesztések terén).

⁵ *Iconologies: Nos idol@tries postmodernes*, Albin Michel, Paris, 2008. Vö. *Távlatok* 83/33.

⁶Lásd Jan Koenot S.J. tanulmányát: „A posztmodern kultúra kaleidoszkópja” in *Távlatok*, 85/33.

⁷Itt M. Camdessus elemzését követem. Lásd a 2. jegyzetben idézett kötetben (pp. 57-69) közölt tanulmányát.

Esélyek, előnyök: - a) a kulturális és gazdasági javak és a szolgáltatások elosztása országok és földrészek között a 70-es évektől megháromszorozódott. – b) az új technológia és a kommunikáció (internet) jelentősen kedvez a világgazdaság fejlődésének, továbbá felgyorsította a tudományos kutatást. Ennek nagyon örült volna Teilhard de Chardin, aki lelkesen szemlélte az első ciklotront. Igaz, a kutatásnak megvannak a kockázatai: pl. a genetikai manipuláció), de ha a technika mellett őrszemet áll az etika, a kutatást, kísérletezést folytatni kell. –c) Mindent egybevetve a globalizáció csodálatosan szolgálhatja az ember javát: az információk és a tudás szétsugárzását, a kreativitást, a világméretű szolidaritást (pl. természeti katasztrófák esetén...

.A posztmodern világot, az informatizált társadalmat, a liberális gazdaság jelenlegi válságát elemzők rávilágítanak - kétségtelen pozitívumai mellett - a globalizáció káros, katasztrófális következményeire. A jelenlegi világméretű gazdasági/pénzügyi válság megrendítette a liberális piacgazdaságot. Az IMF, a Világbank, a globális vállalatok saját érdekeik keresésére használják ki a válságot. A nemrég elhunyt Václav Havel író, volt cseh elnök 2000 szeptemberében a Világbank és az IMF közgyűléséhez szólva hangsúlyozta: egy más típusú, *értékrendre* alapozott új struktúrákat kell hozzáadni ezekhez az intézményekhez: „Úgy vélem – mondta –, másfajta újrászervezésre kell gondolnunk: az értékek rendszerére, amelyen jelen civilizációnk nyugszik.”

Hogy milyen értékrendre, milyen újrászervezésre gondolt a humanista szabadságharcos, Vaclav Havel, azt pontosan nem tudjuk. De – szerintem – XVI. Benedeknél megtaláljuk a választ.

„Szeretet az Igazságban”

Az Egyház szociális tanítását kifejtő pápák – XXIII. Jánostól XVI. Benedekig – rávilágítottak a globalizáció előnyeire és káros következményeire egyaránt,⁸ jelezve a megoldás, megújulás útjait. 2009-ben, a mai világ helyzetét tekintetbe véve, XVI. Benedek *Caritas in veritate* (*Szeretet az Igazságban*) kezdetű enciklikájában összegezte elődei erre vonatkozó tanítását, majd az *V. Fejezetben megvilágította az emberiség családjának együttműködését, és pedig az igazságosság és a szeretet szempontjait alkalmazva.*

A jelenkori gazdasági válság erkölcsi okait és a megoldásokat keresve többek között hangsúlyozta a társadalmi szolidaritás és a szubszidiaritás elvét (60) , kitért az oktatás és a

⁸ Lásd pl. Fáy Zoltán tanulmányát: „Glóbusz-problémák és a Vatikán”, in *Magyar Szemle*, Új Évfolyam , XVII. 1-2 szám.

nemzetközi turizmus (61), és a migráció (62), a szegénység és a munkanélküliség (63) világméretű problémáira, a szakszervezeti mozgalmakra (64), a pénzügyi rendszerek szerkezetének és működési módjának sürgetően szükséges megújítására: „Az egész gazdaságnak és az egész pénzügyi rendszernek – nem csupán az egyes területeknek – kell eszközként erkölcsi normákra támaszkodnia úgy, hogy megfelelő feltételeket teremtsen az ember és a népek fejlődése számára.” (65) „A világméretű kapcsolatrendszer lehetővé teszi egy új politikai hatalom, és pedig a *fogyasztók* és szövetségeik felemelkedését.” (66)

Végül (67), XVI. Benedek, hivatkozva az ENSZ- közgyűlés tagjaihoz intézett 2008. április 18-i beszédére, még a katasztrofális világválság kitörése előtt ezeket írta: „A világméretű kölcsönös függőség feltartóztathatatlan növekedésével szembekerülve az ugyancsak világméretű recesszió jelenlétét is erősen érzékeljük, továbbá *mind az Egyesült Nemzetek Szervezete, mind pedig a nemzetközi gazdasági és pénzügyi rendszer* reformjának sürgető szükségességét is, hogy a 'népek családja' koncepciónak elgondolásának valós konkrét formát lehessen adni.” Hogy a súlyosbodó válság által érintett gazdaságok egyensúlyhiányának elejét lehessen venni, új politikai, jogi és gazdasági rendre van szükség, amely a nemzetközi együttműködést a népek szolidáris fejlődése irányában támogatja. „Mindehhez szüksége, hogy létezzen olyan valódi *politikai világtekintély*, amelyről már elődöm, boldog emlékezetű XXIII. János beszélt. Egy ilyen tekintélynek a jog alá kell helyeznie magát, következetesen ragaszkodnia kell a szolidaritás és a szubszidiaritás elveihöz, elkötelezettnek kell lennie a közjó megvalósítása iránt,⁹ síkra kell szállnia a hiteles és teljes emberi fejlődésért, amely az igazságban megmutatkozó szeretet értékeiből képes ihletet meríteni.”

Benedek pápa az utolsó pontban (79) ezt írja: „A fejlődésnek szüksége van a keresztényekre, *akik az imádság gesztusaiban Istenhez emelik a szegényt*, akik annak a tudatában élnek, hogy az igazság által áthatott szeretet, *caritas in veritate*, amelyből az igazi fejlődés kiindul, nem a mi művünk, hanem ajándékként kapjuk. (...) Ezért létfontosságú ahhoz, hogy a 'kőszív' hússzívvé változzon (Ez 36, 26), hogy így a földön az élet 'istenivé, és ezáltal emberhez méltóvá tehető legyen. (...) A keresztények mély vágya, hogy az emberiség egész családja Istent, mint a 'Mi Atyánkat' szólíthassa...”

⁹Hivatkozás XXIII. János *Pacem in terris* k. enciklikájára.